

**ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО**

Факультет дошкільної та початкової освіти
імені Валентини Волошиної

Кафедра початкової освіти

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

На тему: **«ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ САМООЦІНКИ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ПОЗАКЛАСНОЇ ВИХОВНОЇ
РОБОТИ»**

Студентки 2 курсу МАП групи
Освітньої програми: Початкова
освіта. Дошкільна освіта
Спеціальності: 013 Початкова освіта
Галузі знань: 01 Освіта/Педагогіка
Ступеня вищої освіти: магістр
Махлай Тетяни Анатоліївни
Науковий керівник: Олійник Н.А.,
канд. пед. наук, доцент

Розширена шкала _____
Кількість балів _____ Оцінка ECTS _____

Голова Екзаменаційної комісії	_____	_____
	(підпис)	(ініціали, прізвище)
Члени Екзаменаційної комісії	_____	_____
	(підпис)	(ініціали, прізвище)
	_____	_____
	(підпис)	(ініціали, прізвище)
	_____	_____
	(підпис)	(ініціали, прізвище)

м. Вінниця – 2022 рік

ЗМІСТ

<u>ВСТУП</u>	3
<u>РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СТАНОВЛЕННЯ САМООЦІНКИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ</u>	Ошибка! Закладка не определена.
1.1. Самооцінка особистості як психолого-педагогічна проблема	Ошибка! Закладка не определена.
1.2. Поняття самооцінки у молодшому шкільному віці	Ошибка! Закладка не определена.
1.3. Особливості формування самооцінки у молодшому шкільному віці	Ошибка! Закладка не определена.
1.4. Зарубіжний досвід щодо формування самооцінки молодших школярів	Ошибка! Закладка не определена.
<u>РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ САМООЦІНКИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ПОЗАКЛАСНОЇ ВИХОВНОЇ РОБОТИ</u>	Ошибка! Закладка не определена.
2.1. Діагностика рівнів сформованості самооцінки молодших школярів у позакласній діяльності.....	Ошибка! Закладка не определена.
2.2. Педагогічні умови формування самооцінки молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи	Ошибка! Закладка не определена.
2.3. Форми, методи та прийоми формування самооцінки молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи	Ошибка! Закладка не определена.
<u>ВИСНОВКИ</u>	Ошибка! Закладка не определена.
<u>СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ</u> ...	Ошибка! Закладка не определена.
<u>ДОДАТКИ</u>	Ошибка! Закладка не определена.

ВСТУП

Формування адекватної самооцінки – найважливіший чинник розвитку особистості дитини. Відносно стійка самооцінка формується у дітей під впливом оцінок з боку оточуючих, насамперед найближчих дорослих й однолітків, а також у процесі власної діяльності дитини і самостійної оцінки її результатів.

Молодший шкільний вік є періодом інтенсивного формування самооцінки. Це обумовлено включенням дитини у нову суспільно значущу й оцінювану діяльність, істотним розширенням кола спілкування.

Самооцінка як найважливіший механізм регуляції поведінки відіграє значну роль в оволодінні дитиною навчальною діяльністю, у реалізації її можливостей і здібностей, у встановленні дружніх відносин з однокласниками.

Адекватна самооцінка лежить в основі формування у дитини впевненості у собі і своїх можливостях, виступає підставою для розвитку особистої повноцінності і компетентності. Неадекватна самооцінка (як завищена, так і занижена), навпаки, перешкоджає розкриттю і реалізації можливостей і здатностей дитини, веде до виникнення внутрішніх конфліктів, порушень спілкування й у цілому свідчить про неблагополучний розвиток особистості дитини.

Проблема виникнення і розвитку самооцінки є однією з центральних проблем становлення особистості дитини. Як і всі інші особливості особистості, самооцінка дитини складається у процесі виховання, у якому основна роль належить школі. Адже, головне завдання Нової української школи – розвиток особистості дитини молодшого шкільного віку, її самостійності і активності, становлення як суб'єкта діяльності, максимальна реалізація її творчого потенціалу задля сприяння всебічному і гармонійному особистісному розвитку, інтелектуальному росту, формуванню психічних процесів.

На кожному віковому етапі на розвиток самооцінки здебільшого впливає та діяльність, яка в даному віці є провідною. У молодшому шкільному віці провідною є навчальна діяльність – саме від її ходу і залежить формування та розвиток самооцінки, вона прямо пов'язана з успішністю дитини, зокрема, і її успіхами в навчанні.

Розвиток адекватної самооцінки є важливим моментом у формуванні особистості, перетворюючи її на суб'єкт, який здатний діяти самостійно.

Доцільність звернення до обраної проблеми підтверджується вимогами нормативно-правових документів: законів України «Про освіту» (2017 р.), «Про загальну середню освіту» (2020 р.), «Конвенції про права дитини» (1989 р.), постанови Кабінету Міністрів «Про затвердження державного стандарту початкової освіти» (2018 р.), Концепції «Нова українська школа» (2016 р.).

У нормативно-правових документах, затверджених Міністерством освіти та науки України (Державний стандарт початкової освіти, Закон України «Про освіту») зазначаються зміни щодо підходів оцінювання навчальної діяльності молодших школярів, важливості створення сприятливих умов для цілеспрямованого формування позитивної самооцінки учнів.

Фундаментальні проблеми формування самооцінки особистості досліджувалися в роботах таких вітчизняних та зарубіжних психологів і педагогів, як Г. Костюка, С. Максименка та Л. Терещенка, В. Захарова, І. Кона, К. Роджерс, В. Джеймс, Ж. Піаже, Е. Еріксон та ін. В роботах Ю. Бабаян,

О. Тимченко та ін. самооцінка розглядається як складова самосвідомості особистості. Дослідження О. Варгата, Н. Пеньковської, Г. Федоришина дозволили виявити деякі особливості самооцінки дітей молодшого шкільного віку та педагогічні засади її формування. Молодший шкільний вік визначається цими авторами як важливий етап особистісного розвитку і

формування самооцінки як стійкого, внеситуативно і разом з тим диференційованого ставлення дитини до себе.

В останнє десятиліття з'явилися наукові дослідження, присвячені проблемі формування самооцінки молодших школярів, їх здатності до рефлексії, саморозвитку та оціночної діяльності (М. Боришевський, О. Солодухова, С. Чайкіна та інш). В учнів початкової школи самооцінка формується, насамперед, під впливом навчання і багато в чому залежить від позитивної або негативної оцінки вчителя. Сучасні дослідники (П. Дячук, О. Біда, Г. Васьківська, І. Доброскок, О. Коберник) вбачають зв'язок самооцінки з рівнем сформованості у молодших школярів навчальної діяльності і пізнавальної активності. Водночас вони зазначають, що у становленні самооцінки особливе значення має позакласна виховна робота.

Отже, актуальність проблеми та потреба в її подальшому вивченні зумовили вибір теми дослідження: **«Особливості формування самооцінки молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи».**

Об'єкт дослідження – процес формування самооцінки молодших школярів.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування самооцінки молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи.

Мета дослідження – на основі теоретичного аналізу досліджуваної проблеми визначити та обґрунтувати педагогічні умови формування самооцінки молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи.

Відповідно до об'єкту, предмету та мети дипломного дослідження потрібно вирішити низку **завдань**:

1. Проаналізувати ступінь розробленості проблеми у вітчизняній і закордонній теорії та практиці.
2. Розкрити особливості формування самооцінки у молодшому шкільному віці та обґрунтувати педагогічні умови.
3. Діагностувати рівень сформованості самооцінки молодших школярів у позакласній діяльності.

4. Схарактеризувати форми, методи та прийоми роботи щодо формування самооцінки молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи.

З метою розв'язання окреслених завдань застосовано такі методи дослідження: *теоретичні* – аналіз наукової літератури, порівняння, класифікації, узагальнення для з'ясування змісту ключових понять дослідження; порівняльно-історичний метод закордонного та вітчизняного досвіду формування соціальної активності молодших школярів; аналіз результатів вітчизняних досліджень з метою визначення сутності соціальної активності молодших школярів; теоретичне моделювання, узагальнення та систематизація для концептуалізації основних положень дослідження; вивчення навчально-методичної документації; *емпіричні* – тестування, за такими методиками: методика Лонга-Зіллера «Символічне уявлення Я-образу»; методика «Сходінки» В. Шур; методика «МЭДОС» Р. Овчарова (шкала 1 «СС» – властивості самосвідомості); методика Рене Жіля; методика діагностики рівня шкільної тривожності Філліпса; *статистичні* – статистична обробка даних, графічне відображення результатів та ін.

Експериментальна база дослідження. Експериментальна робота здійснювалась протягом 2021-2022 рр. на базі Сусловецького ліцею Летичівської селищної ради Хмельницької області Хмельницького району. В експерименті брали участь учні 1-4 класів (група продовженого дня, 32 особи).

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження полягає у тому, що теоретично обґрунтовано стан досліджуваної проблеми у педагогічній теорії та практиці; уточнено сутність і зміст поняття «самооцінка» (узагальнене, стійке, позаситуативне і, разом з тим, диференційоване відношення дитини до себе); виявлено педагогічні умови формування самооцінки молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи; узагальнено форми, методи та прийоми формування самооцінки молодших школярів.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає у їх спрямованості на вдосконалення виховної роботи молодших школярів та можливості використання матеріалів та результатів дослідження в освітніх закладах у процесі підвищення кваліфікації та перепідготовки вчителів початкових класів. Отримані результати можуть бути використані вчителями-практиками у позаурочній виховній роботі з метою формування самооцінки школяра. Особливості формування самооцінки молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи може бути адаптована для діяльності освітніх закладів різних типів та видів.

Апробація результатів дослідження здійснювалась на XXXIV Міжнародній науково-практичній інтернет конференції «Гуманітарний простір науки: досвід та перспективи» та VIII Міжнародній науково-практичній конференції «Modern research in world science».

Результати дослідження висвітлені у таких **публікаціях**:

1. Махлай Тетяна. Особливості формування самооцінки молодших школярів Японії. *Гуманітарний простір науки: досвід та перспективи: збірник матеріалів XXXIV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції* (м. Переяслав, 10 січня 2022 р.) / за заг. ред. Коцур В.В. Переяслав: Університет Григорія Сковороди в Переяславі, 2022. Вип. 34. С. 167-169.

2. Махлай Т., Олійник Н. А. Значення самооцінки у формуванні особистості учня. *«MODERN RESEARCH IN WORLD SCIENCE»: збірник матеріалів VIII Міжнародної науково-практичної конференції* (Львів, 29-31.10.2022 р.). Львів, 2022. Вип. 8. С. 677-683.

Дипломна робота складається із вступу, 2 розділів (7 підрозділів), висновків, списку використаних джерел (61 найменування) та 7 додатків на 15 сторінках. Загальний обсяг роботи становить 115 сторінок, із них основного тексту – 91 сторінка.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адаптація дітей у 1, 5, 10 класах. Київ: Шкільний світ, 2008. 128 с.
2. Алексєєнко Т.Ф. Тенденції розвитку і класифікація батьківсько-дитячих стосунків в умовах сучасної сім'ї: збірник наукових праць Української Академії державного управління при Президентові України / за заг. ред. В.М. Князева, М.І. Пірен. Київ, 2001. 192 с.
3. Бабаян Ю. О., Тимченко Н. А. Особливості формування самооцінки молодшого школяра. *Психологічні науки*. 2014. №2. С. 26-30.
4. Басюк А. М., Олійник Н. А. Гендерні відмінності морального розвитку молодших школярів: матеріали The 5th International scientific and practical conference – Priority directions of science and technology development (January 24-26, 2021) SPC – Sciconf.com.ua, Kyiv, Ukraine. 2021 .Р. 805-808.
5. Білик Т. С., Казьмірчук Н. С. Особливості організації проектної діяльності молодших школярів на уроках математики. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: педагогіка і психологія, 2020. Випуск 61. С. 18-23
6. Бех І. Д. Справедливість – несправедливість у міжособистісних взаєминах. Світ виховання. 2006. № 3 (16). С. 8-10.
7. Бех І. Д. Моральність особистості у психологічному ракурсі. *Філософ. і соціолог. думка*. 1994. №3 4. С. 172-184.
8. Бібік Н. М. Компетентністний підхід: рефлексивний аналіз застосування: компетентністний підхід в сучасній освіті. Світовий досвід та українські перспективи / під заг. ред. О. В. Овчарук К., 2001. 111 с.
9. Боришевський М. Й. Дорога до себе : монографія. К. : Академвидав, 2010. 416 с.
10. Бондар Ю. В. Педагогічні умови формування творчих умінь в учнів початкової школи. *Актуальні питання гуманітарних наук* : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького

державного педагогічного університету імені Івана Франка. 2020. Вип. 34. Том 1. С. 220–225. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/34-1-35>

11. Боришевський М.Й. Виховання самоконтролю в поведінці учнів початкових класів. К. : Радянська школа, 1980. 144 с.

12. Василюк А. *Аксіологічний підхід до формування авторитету вчителя*. Autorytet w wychowaniu /red. R. Stępień, M. Tanaś. Warszawa. Wyd. Fundacja Nowoczesne Mazowsze Mazowiecka Fundacja Społeczna, 2017. s. 91-102.

13. Варгата О.В. Психологічні особливості формування самооцінки молодших школярів. Запоріжжя : КПУ, 2019. Вип. 64, Т. 1. С. 70-74.

14. Василюк А. В. Обриси нової української школи і сучасна місія вчителів / Гуманітарний простір науки: досвід та перспективи: зб. матеріалів XIX Міжнарод. наук. практ. інтернет-конф., 2 жовтня 2018 р. Переяслав-Хмельницький, 2018. Вип. 19. С. 99-104.

15. Вітюк О. Ю. Міжособистісна атракція як основа рівня самооцінки особистості. *Практична психологія та соціальна робота*. 2007. №8. С. 55-60.

16. Демченко О.П. Спостереження за емоційними реакціями дітей у процесі створення виховних ситуацій: вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. *Педагогічні науки*. № 5. Луганськ, 2009. С.105–114.

17. Демченко О.П., Лазаренко Н.І., Любчак Л.В. Інформаційно-комунікаційні технології у підготовці майбутніх педагогів до роботи з обдарованими дітьми. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2021. Том 86. №6. С.123-143. URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/4570/1947> DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v86i6.4570>

18. Демченко О., Гавриленко Т., Коваль Т., Стахова І. Розвиток творчих здібностей студентів під час вивчення історії педагогіки у контексті підготовки до роботи з обдарованими дітьми. Професіоналізм педагога:

теоретичні й методичні аспекти. 2022. 1(17). С. 36–52. URL: <http://profped.ddpu.edu.ua/article/view/259974>

19. Демченко О.П. Розвиток творчих здібностей майбутніх вихователів обдарованих дітей. Сучасна освіта – доступність, якість, визнання: збірник наукових праць міжнародної науково-методичної 65 конференції, 14–15 листопада 2018 року, м. Краматорськ / під заг. ред. д-ра техн. наук., проф. С. В. Ковалевського. Краматорськ : ДДМА, 2018. С.81-84.

20. Демченко Е.П., Кепуле И. Формирование креативной компетентности будущих педагогов в контексте подготовки к работе с одаренными детьми. «*Young Scientist*» («Молодий вчений»). 2018. № 5.2 (57.2). Мау / Травень. С.28-35.

21. Дячук П. В. Формування самооцінки молодших школярів у навчальній діяльності: монографія. Умань: П.П. Жовтий, 2016. 210 с.

22. Загурська І. С. Розвиток самооцінки творчих здібностей у молодшому шкільному віці : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2006. 20 с.

23. Заміщак М.І. Психологічні умови становлення моральної самооцінки молодших школярів : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Дрогобич, 2014. 268 с

24. Заміщак М. І. Адекватна моральна самооцінка як конструктивний елемент моральної самосвідомості особистості зрілого дитинства. Моральна свідомість та самосвідомість особистості: монографія. Дрогобич, 2009. С. 134-144.

25. Заміщак М. І. Особливості розвитку моральної самооцінки у молодшого школяра. *Вісник ДДПУ ім. І. Франка*. Дрогобич, 2008. Випуск II. С.71-76.

26. Заміщак М. І. Роль механізмів соціальної перцепції у становленні моральної самооцінки у молодших школярів: збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. Київ, 2010. Том XII. Частина 3. С.157-163.

27. Ілляш С. Д. Самооцінка в молодшому шкільному віці та фактори, які її детермінують. Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук. Праць. Ін-т психології імені Г. С. Костюка НАПН України. К.: [б. в.], 2010. Т. 12. Ч. 2. С. 108-115.
28. Казьмірчук Н.С., Жовнич О.В., Стахова І.А. Театр природи як засіб формування soft skills в учнів початкових класів. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. 2020. 61. С.23-30.
29. Казьмірчук Н.С., Білик Т.С. Особливості організації проектної діяльності молодших школярів на уроках математики. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія.* 2020. 61. С.18-23.
30. Калюжна Є. М., Шевергіна М. В. Вплив самооцінки на успішність у молодшому шкільному віці. *Молодий вчений.* 2016. № 32. С. 559-563.
31. Камінська О. В. Детермінанти виникнення низької самооцінки в молодшому шкільному віці. *Теорія і практика сучасної психології.* 2020. №1. С 34-38.
32. Киричук В. О. Психолого-педагогічне проектування в системі виховного процесу загальноосвітньої школи. *Практична психологія і соціальна робота.* 2002. № 8. С. 4-12.
33. Кіреєва У. В. Психологічний аналіз Я-концепції у контексті самосвідомості. *Психологія і суспільство.* 2010. № 1 С. 120-129.
34. Кіт Г.Г. Творчість як необхідна умова ефективності педагогічного процесу. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія.* Випуск 28. Вінниця, 2009. С. 325-329.
35. Кіт Г.Г., Тарасенко Г.С. Українська народна педагогіка. Курс лекцій: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Вінниця: ПП “Едельвейс і К”, 2008. – 302 с.

36. Кутішенко В.П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій): Навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 128 с.

37. Лазаренко Н.І., Колеснік К.А. Впровадження технології групової діяльності в контексті ігрового підходу організації освітнього процесу дітей дошкільного віку. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: педагогіка і психологія. Випуск 65. 2021. С. 24-28.

38. Леонович К. І. Особливості взаємозв'язку самооцінки та рівня домагань у молодших школярів. *Магістерський науковий вісник Терноп. нац. пед. ун-т імені В. Гнатюка*. Тернопіль : ТНПУ, 2011. Вип. 14. С. 102-104.

39. Любчак Л. В. Вплив особистості вчителя на формування позитивних мотивів навчання молодших школярів. Інклюзивна освіта як індивідуальна траєкторія особистісного зростання дитини з особливими освітніми потребами: збірник матеріалів IV всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Вінниця, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 10-11 грудня 2020 р.). Вінниця, 2020. Вип. 3. С. 87-91.

40. Любчак Л., Демченко О., Комарівська Н. Партнерство учителя початкової школи з батьками в організації дистанційного навчання дітей з особливими освітніми потребами. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* Зб. наук. пр. – Вип. – Київ-Вінниця, 2022. С.117-126. <https://vspu.net/sit/index.php/sit/issue/view/190>

41. Максименко С.Д. Навчання і розвиток: психологічні аспекти: *Практична психологія та соціальна робота*. 1997. №1. С. 5-8.

42. Максименко С.Д. Онтогенез особистості. *Практична психологія та соціальна робота*. 2006. № 10. С. 14-21.

43. Максименко С. Д. Розвиток особистості: проблема психологічних механізмів: педагогічна і психологічна науки в Україні. К.: Пед. думка, 2007. С.11-20.

44. Мащак С. О. Моральний розвиток молодшого школяра як соціально психологічна проблема. Моральна свідомість та самосвідомість особистості: навч. посібник. Дрогобич, 2009. С.64-117.

45. Меднікова Г.І. Самооцінка та рівень домагань особистості як динамічна система: дис. ... кандидата психол. наук: 19.00.01. Одеса, 2002. 194 с.

46. Менчинська Н. А. Навчання і розумовий розвиток молодших школярів Педагогіка. К., 2002. С. 78-81.

47. Микичур Т. С. Проблема гуманно-ціннісного виховання дітей у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського. Реалізація ідей В. О. Сухомлинського в практиці роботи сучасної початкової школи: збірник матеріалів регіональних педагогічних читань. Вінниця, 2012. Випуск 8. С. 128-129.

48. Молодший шкільний вік: адаптаційні, навчальні, поведінкові труднощі: основи практичної психології / О. В. Осадько та ін. Київ: Либідь, 1999. С. 423-431.

49. Олійник Н. А., Трачук Н. М. Праксеологічні аспекти професійної діяльності педагога. Академічні студії. (Серія «Педагогіка»), 2021. Вип. 3, Ч. 1. С. 75-84.

50. Олійник Н. А. Самоосвітня компетентність – невід’ємна складова професійної компетентності майбутніх студентів-аграріїв. Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Педагогіка та психологія». Мукачево, 2020. Т.6. №2. С. 41-50. DOI: [https://doi.org/10.31339/2413-3329-2020-6\(2\)-41-49](https://doi.org/10.31339/2413-3329-2020-6(2)-41-49)

51. Павелків Р.В. Молодший школяр у моральному вимірі міжособистісних відносин. *Збірник наукових праць «Наукові записки РДПУ»*. Рівне, 2003. Вип. 26. С.6

52. Педагогіка / Б. Г. Баранова та ін. Київ, 2009. С. 120-130.

53. Пеньковська Н.Ю. Роль самооцінки у формуванні особистості дитини. *Початкова школа*. 2002. № 10. С. 16-22.

54. Петрунук А. С., Таран Б. Г. Молодший школяр: навч. посібник . Львів, 2001. С. 30-35.
55. Попович І.С. Самооцінка як критерій соціально-психологічних очікувань: збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України / за ред. Д. Максименка. Київ, 2010. Т. XII, част. 3. С.326-333.
56. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи: підручник для студентів пед. ф-тів. Київ: Грамота, 2012. 504 с.
57. Савчин М.В. Вікова психологія : навч. посіб. 2-е вид., стереотип. Київ : Академвидав, 2009. 360 с.
58. Савчин М.В. Духовний потенціал людини: монографія. Вид.2-ге Івано-Франківськ : Місто НВ, 2010. 508 с.
59. Сапожникова Л. С. Самооцінка, домагання та діагностика деяких її особливостей: науково-методичний збірник. Київ: Освіта, 1993. С. 73-82, 120.
60. Солодухова О.Г. Становлення самооцінки в молодшому шкільному віці: зб. наук. пр. Психологічні аспекти педагогіки і освіти. Вісник СевНТУ. Вип. 124/2011. Серія: Педагогіка. Севастополь, 2011. С.169-171.
61. Трофімов Ю.Л., Рибалка В.В., Гончарук П.А. Психологія: навч. підручник / заг. ред. Ю.Л. Трофімова. 3-тє вид., стереотип. Київ: Либідь, 2001. 560 с.
62. Федоришин Г.М. Психологія становлення особистості у батьківській сім'ї. Івано-Франківськ. 2006, 174 с.
63. Demchenko O., Lazarenko N., Imber V. PROFESSIONAL SELF-IMPROVEMENT OF TEACHER OF HIGHER EDUCATION INSTITUTION IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES. *Adult education in the perspective of change: innovations, technologies, forecasts* ; ed. Larysa Lukianova, Natalia Lazarenko, Oksana Holiuk, Nataliia Rodiuk. Warszawa, 2021. pp.73-86.

64. Natalia Dmitrenko, Oksana Voloshyna, Iuliia Budas, Maryna Davydiuk, Nataliia Oliinyk. Formation of Teenagers' Value Orientations through Creolized Texts. *Postmodern Openings*, 2022, Volume 13, Issue 1, pages: xx-xx | <https://doi.org/10.18662/po/13.1/>

65. Lazarenko N. Brovchak L., Starovoit L. The development of musical intelligence in junior schoolchildren during the lessons of the artistic cycle. SOCIETY. INTEGRATION. EDUCATION. Proceedings of the International Scientific Conference. Volume IV, May 24-25, 2019. P.422-439.

66. Liubchak L., Demchenko O., Kit H. FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS' TRAINING FOR WORKING WITH FAMILY ON ESTABLISHING HUMANE RELATIONSHIPS BETWEEN PARENTS AND CHILDREN. *New challenges in the development of future specialists* : collective monograph. Universitatea Dunarea de Jos Galați, Romania. 2021. pp.229-243.

67. Provorova Y., Ivakhnenko, T.; Oliinyk N., Tamarkina O., Atroshchenko T. Development of the Emotional Stability Seen as a Personal Leadership Quality Using the Acmeological Approach in the Master's Students. *European Journal of Educational Research*,. 2021. v10 n1 p275-284 <http://dx.doi.org/10.12973/eu-jer.10.1.275>.

68. Rudnytska-Yuriichuk I., Kurhannikova O., **Demchenko O.**, Tolchieva H., Holiuk O. Formation of multicultural competence of preschool children. *Revista Tempos e Espaços em Educação*. 2022. 15(34), e17090. <http://dx.doi.org/10.20952/revtee.v15i34.17090>.URL: <https://seer.ufs.br/index.php/revtee/article/view/17090/12597>